

हिवाळ्यातील कथा (The Winter's Tale): विल्यम शेक्सपियर

संक्षिप्त मराठी कथारूप अनुवाद: प्रा. डॉ. बिंदुमाधव जोशी

प्रास्ताविक:

शेक्सपियरने त्याच्या जीवनाच्या हिवाळ्यात लिहिलेली ही कथा (१६११) त्याच्या अनुभवजन्य विचारांची परिपक्वता दाखवते. कदाचित त्यालाही आपल्या आयुष्याचा शेवट समोर दिसत असावा म्हणून त्याच्या लेखणीतून उतरलेली ही कथा जीवन हा सुखदुःखाचा खेळ आहे हे सांगून जाते. काहींच्या बाबतीत जीवनाचा बराचसा काळ दुःखग्रस्त जातो, पण 'रात्रीच्या गर्भात असे उद्याचा उषःकाल' या न्यायाने शेवट गोड होऊन जातो. दुःखाच्या पेल्यात ओतप्रोत बुडवून काढलेली ही शोकांतिका शेक्सपियरच्या असामान्य कथन कौशल्याने सुखांतिका होते. हर्मायनीच्या बाबतीत असेच काही घडले आहे.

प्रमुख पात्रे:

लिओटेस:	सिसिलियाचा राजा; संशयी
पॉलिक्सेनीस:	बोहेमियाचा राजा, लिओटेसचा लहानपासूनचा जिवलग मित्र
हर्मायनी:	लिओटेसची राणी, सुशील, एकनिष्ठ पत्नी
पर्दिता:	लिओटेसची आणि हर्मायनीची कन्या
पॉलिना:	हर्मायनीची सुस्वभावी विश्वासू मैत्रिण
कॅमिलो:	लिओटेसचा विश्वासू सरदार
अँटिगोनस:	पॉलिनाचा पती, लिओटेसचा एकनिष्ठ सरदार
फोरिझेल:	पॉलिक्सेनीसचा पुत्र, पर्दिताचा प्रेमी-पती
धनगर:	पर्दिताला मुलीसारखे वाढवणारा

कथानक:

बोहेमियाचा राजा पॉलिक्सेनीस आपल्या बालपणापासूनच्या जिवलग मित्राला राजा लिओटेसला भेटण्यासाठी सिसिलियाला येतो. बरेच दिवस राहतो; मित्रांच्या खूप गप्पा, मेजवान्या रंगतात. लिओटेस व त्याची पत्नी हर्मायनी त्याची खूप बडदास्त ठेवतात. घरी एकटा असलेल्या मुलाच्या काळजीने पॉलिक्सेनीस परत जाण्याचा निर्णय जाहीर करतो. लिओटेस त्याने आपला मुक्काम वाढवावा म्हणून खूप आग्रह करतो, पण पॉलिक्सेनीस नकार देतो. लिओटेस आपल्या पत्नीला हर्मायनीला त्याला आग्रह करायला सांगतो व तीही आपल्या पतीच्या इच्छेनुसार पॉलिक्सेनीसला आणखी काही दिवस राहण्याची विनंती करते. थोडेसे आढेवेढे घेऊन पॉलिक्सेनीस शेवटी राजी होतो आणि इथे संशयाची ठिणगी पडते. आपला मित्र आपण एवढा आग्रह केला तरी बधला नाही पण आपल्या पत्नीने आर्जवे करताच तयार झाला. आधीच संशयी स्वभावाचा असलेल्या लिओटेसचा संशयात्मा डिवचला गेला: नक्कीच दोघांमध्ये काहीतरी काळेबेरे आहे. संशयी असलेल्या लिओटेसला आपला छोटा मुलगा मॅमिलिअस हा आपल्यापासूनच झाला आहे याची खात्री वाटत नसे. पण हर्मायनी इतकी सुशील, सरळमार्गी एकनिष्ठ पत्नी होती की आतापर्यंत

लिओंटेसला तिच्या वर्तनाबद्दल असला संशय घेण्याची कधी संधी मिळाली नव्हती. सुताने स्वर्गाला जाणाऱ्या माणसाप्रमाणे लिओंटेसला दोघांच्याही वागण्यात दीर्घकाळ गुप्त संबंध असल्याची शंका येऊ लागते, नव्हे खात्रीच होते.

तो आपला मुख्य मंत्री कॅमिलो याला पॉलिक्सनीसला विषप्रयोग करून ठार मारण्याची आज्ञा देतो. कॅमिलो ही आज्ञा ऐकून स्तंभित होतो. तो आपल्या राजाला समजावण्याचा व असली अतिरेकी कृती करण्यापासून परावृत्त करण्याचा खूप प्रयत्न करतो, पण लिओंटेसचा संशय दूर होत नाही. पॉलिक्सनीसलाही गेले काही दिवस आपल्या मित्राच्या वागण्यात फरक जाणवतो व तो कॅमिलोला त्याचे कारण विचारतो. कॅमिलो त्याला सर्व प्रकार सांगतो व ते दोघेजण जिवाच्या भीतीने गुप्तपणे बोहेमियाला निघून जातात. ते कळताच लिओंटेसची खात्रीच पटते. या सर्व भानगडीत कॅमिलोचाही हात असला पाहिजे. त्यानेही या दोघांना मदत केली असली पाहिजे व कदाचित आपला खून करण्याचाही त्यांचा डाव असला पाहिजे. संशयाच्या काविळीने पछाडलेल्या माणसाला साध्या प्रसंगानेही आपलाच संशय खरा आहे असे वाटू लागते. गर्भवती हर्मायनीच्या पोटातील गर्भ आपला नसून पॉलिक्सनीसचाच आहे अशी त्याची खात्री होते, आणि.....

एके दिवशी भर दरबारात लिओंटेस सर्वांदिखत आपल्या पत्नीवर व्यभिचाराचा आरोप करतो, लहान मॅमिलिअसला तिच्यापासून दूर करतो व तिला बंदिवासात टाकतो. दरबारात हलकल्लोळ उडतो. सर्व जण त्याचा निषेध करतात, हर्मायनीच्या एकनिष्ठेची, चांगल्या चारित्र्याची खात्री देतात, पण लिओंटेसवर त्याचा काहीही परिणाम होत नाही.

काही दिवस जातात. लिओंटेसच्या मनात संदेह निर्माण होतो; आपली पत्नी खरंच बदफैली असेल का? खात्री करून घेण्यासाठी तो ग्रीसमधल्या 'डेल्फी' येथे दैवी शक्तीचा कौल (Delphi's Oracle) घ्यायचे ठरवतो व तिकडे दूत पाठवतो.

बंदिवासात हर्मायनी एका सुंदर बालिकेला जन्म देते. तिचा गोड निष्पाप चेहरा पाहून लिओंटेसचा कठोरपणा कमी होईल या भाबड्या अपेक्षेने पॉलिना मुलीला घेऊन लिओंटेससमोर येते पण घडते उलटेच. मुलीचा चेहरा पाहून आगीत तेल पडते व लिओंटेस मुलीला तत्काळ मारून टाकण्याची आज्ञा आपला मंत्री व पॉलिनाचा पती अँटिगोनस याला देतो. दोघे पतिपत्नी हर्मायनीच्या शुद्ध चारित्र्याची खात्री पटवण्याचा खूप प्रयत्न करतात, पण ते पालथ्या घड्यावर पाणी ठरते. बिचारा अँटिगोनस लिओंटेसच्या आदेशानुसार त्या छोट्या बालिकेला नौकेत बसवून समुद्राच्या पलीकडे एका निर्जन किनाऱ्यावर नेतो. राजाच्या आज्ञेप्रमाणे तिला बेवारस, कोल्ह्याकुत्र्याने खावे अशी न ठेवता एका धनगराच्या वस्तीजवळ वस्त्रात गुंडाळून ठेवतो. जवळ एक सोन्याच्या मोहरांची व दागिन्यांची पिशवी ठेवतो आणि तिचा चांगला सांभाळ करावा व तिचे नाव 'पर्दिता' (त्याला पडलेल्या स्वप्नाप्रमाणे) ठेवावे अशी लेखी सूचना देऊन तो दूर जातो. तो थोडे अंतर जातो तोच त्याच्यावर एक अस्वल हल्ला करते व त्याला मारून टाकते. त्याचे जहाज सुद्धा किनाऱ्यावरच एका वादळात खलाशासह नष्ट होते. एक धनगर त्याच्या सर्व हालचाली व त्याचा मृत्यू एका

झाडाआडून पाहतो. पुढे येऊन तो पर्दिताला आपल्या घरी घेऊन जातो. तो आणि त्याची पत्नी स्वतःचे मूलबाळ नसल्यामुळे त्या बालिकेचा आपल्या मुलीसारखा सांभाळ करतात.

डेल्फीला पाठवलेले दूत दैवी शक्तीचा निवाडा घेऊन येतात. भर दरबारात हर्मायनी, पॉलिना आणि सर्व दरबारी यांच्या देखत तो निवाडा वाचला जातो. "हर्मायनी निष्पाप, निरपराधी आहे. पॉलिक्सेनीस व कॅमिलो सुद्धा निरपराधी आहेत. लिऑटेस एक जुलमी, अन्यायी राजा आहे आणि जोपर्यंत हरवलेला वारस सापडत नाही तोपर्यंत तो निपुत्रिक राहिल."

निवाडा ऐकून सर्वांना आनंद होतो. पण लिऑटेस हा निवाडा स्वीकारायला तयार होत नाही. तो हर्मायनीला निष्कलंक मानायलाच तयार नसतो. तो तिच्यावर अद्वातद्वा वेडेवाकडे आरोप करत राहतो. या गदारोळात एक नोकर धावत धावत त्याच्याजवळ येतो व आईच्या विरहाच्या दुःखामुळे छोटा मॅमिलिअस मृत झाल्याची बातमी देतो. हर्मायनी ते ऐकून बेशुद्ध पडते; तिला तिच्या खोलीत नेले जाते. थोड्याच वेळात पॉलिना दरबारात येते व जाहीर करते की अतिदुःखामुळे हर्मायनीचा मृत्यू झाला आहे.

लागोपाठ या दोन घटना ऐकून लिऑटेस डेल्फीचा निवाडा न मानल्याबद्दल पश्चात्तापाने डोके आपटून घेतो. आपल्या संशयी स्वभावाची आपल्याला मिळालेली ही शिक्षा आहे हे जाणून तो अतीव शोक करू लागतो.

१६ वर्षे लोटतात. धनगराने वाढवलेली छोटी पर्दिता एक सुंदर युवती झालेली असते. बोहेमियाचा राजपुत्र फ्लोरिझेल तिला पाहतो व तिच्या प्रेमात पडतो. अनेक वेळा त्यांच्या भेटी होतात. पर्दिताच्या जन्मदात्या आईबापांची कोणालाच माहिती नसते - ना धनगराला, ना फ्लोरिझेलला. एके दिवशी धनगरांच्या उत्सवात एकदा पॉलिक्सेनीस व आता त्याचा विश्वासू मंत्री झालेला कॅमिलो त्या दोघांना एकत्र नाचताना पाहतात. एका धनगराच्या मुलीशी आपल्या मुलाने जवळीक करावी व पुढेमागे लग्न करावे हे न पसंत पडून तो फ्लोरिझेलला तिला भेटायची मनाई करतो.

फ्लोरिझेल व पर्दिता वडिलांचा विरोध टाळण्यासाठी पळून जायचे ठरवतात. कॅमिलोला हे कळताच तो त्यांना मदत करायचे ठरवतो. फ्लोरिझेलला तो बोहेमियाचा राजदूत म्हणून सिसिलियाच्या राजाकडे जावे असे सुचवतो; त्यासाठी तो त्याला आवश्यक ती ओळखपत्रेही देतो. त्यांना जहाजाने रवाना केल्यानंतर त्यांच्या पाठोपाठ तो पॉलिक्सेनीसबरोबर सिसिलियाला दुसऱ्या बोटिने रवाना होतो. दरम्यान पॉलिक्सेनीसचा पर्दिताबद्दलचा गैरसमज (ती धनगरकन्या आहे हा) दूर करण्यासाठी तिचा धनगरपिता तिचे लहानपणचे दागिने, भारी कपडे व अँटिगोनसने ठेवलेली चिड्डी हे सर्व राजाला दाखवण्यासाठी राजाकडे येतो पण थोडक्यात त्यांची चुकामूक होते, त्यामुळे तोही राजाच्या पाठोपाठ सिसिलियाला बोटिने जातो. अशा प्रकारे सर्व महत्वाच्या व्यक्ती सिसिलियात गोळा होतात.

लिऑटेस गैरसमज दूर झाला असल्यामुळे आता आपल्या मित्राचे व त्याच्या पुत्राचे आनंदाने स्वागत करतो. धनगराची कथा ऐकून लिऑटेसची खात्री पटते की पर्दिता आपलीच हरवलेली

मुलगी आहे. पितापुत्रीचे हृद्य मीलन होते. आता पॉलिव्सेनीस फ्लोरिडेल-पर्दिताच्या विवाहाला मोठ्या आनंदाने संमती देतो. हे सर्व आनंदाचे, मीलनाचे प्रसंग घडत असताना सर्वांनाच हर्मायनीची प्रकर्षाने आठवण होत असते. हर्मायनीच्या मृत्यूनंतर अविवाहित राहून तिच्या स्मृतीशी एकनिष्ठ राहिलेला पश्चात्तापदग्ध लिऑंटेस मुलीच्या आणि मित्राच्या पुनर्मीलनानंतर पत्नीच्या स्मृतीने व आपल्या अपराधाच्या जाणिवेने अतिशय विव्द्वल होतो.

दुसऱ्याच दिवशी पॉलिना लिऑंटेसला हर्मायनीच्या महालामध्ये उभारलेल्या तिच्या पुतळ्याचे उदघाटन करण्याची विनंती करते. सर्वांना बरोबर घेऊन लिऑंटेस महालामध्ये प्रवेश करतो. समोर चबुतऱ्यावर उभा केलेल्या हर्मायनीच्या हुबेहूब पुतळ्याकडे पाहून सर्वजण थक्क होतात. लिऑंटेस अनिमिषपणे पाहातच राहतो. मंद संगीताचे सूर हवेत तरळू लागतात आणि काय आश्चर्य !

तो पुतळा हळुहळू चबुतऱ्यावरून उतरून खाली येतो. १६ वर्षे वियोगात पतीची आणि लेकीची वाट पाहणारी हर्मायनी पुढे येऊन लिऑंटेसच्या गळ्यात पडते आणि पर्दिताला मिठीत ओढून घेते. त्या मीलनाच्या दृश्याने सगळ्यांचे डोळे पाणावतात. सर्व कडवट आठवणी विरून जातात. पर्दिता-फ्लोरिडेलचा विवाह संगीताच्या आल्हाददायक सुरांत होतो व या शोकांतिकेचा शेवट सुखांतिकेत होतो.

ही सुखशोकांतिका (tragi-comedy) लिहिल्यानंतर शेक्सपियर नाट्यसृष्टीचा कायमचा निरोप घेतो आणि ५ च वर्षानी आपल्या जन्मगावी Stratford-on-Avon येथे जगाचा निरोप घेतो. इंग्लंडचा साम्राज्यप्रेमी ("जोपर्यंत आकाशात सूर्यचंद्र तळपत असतील तोपर्यंत ब्रिटिश साम्राज्य पृथ्वीवर अबाधितपणे नांदत असेल" असे गर्वाने म्हणणारा) पंतप्रधान विन्स्टन चर्चिल शेक्सपियरचा गौरव करताना म्हणतो, "आम्ही इंग्लिश एक वेळ आमचे जगभर पसरलेले साम्राज्य गमवायला तयार होऊ पण आमचा शेक्सपियर कधीही गमावणार नाही" (We may lose our British Empire but never our Shakespeare). शेक्सपियरला वाहिलेली याच्यापेक्षा मोठी श्रद्धांजली कोणती असू शकेल?

○○○○○-----○○○○○

आपल्या प्रतिक्रिया/सूचना कळवा:

Phone: 020-25881194, 98811-49755

Email: joshi.bindumadhav@gmail.com